

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

5-2022

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.M.Karimov	
A.Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining inglizcha tarjimalarida leksik- stilistik bo‘yoqdorlikni saqlash tamoyillari	125
A.A.Shernazarov, X.J.Jamolova	
“Boburnoma”dagi forscha baytlarning mualliflari	129
M.B.Rajabova	
Alisher Navoiy ijodida marsiya va lavhalar	133
G.S.Qurbonova	
Nurali Qobul ijodida ayol ruhiyati tasviri	140
M.K.Mirzoyev	
Farzona Xo‘jandiy she‘rlarida motam marosimining badiiy ifodasi	145
M.A.Jo‘rayeva	
Cho‘lponning “Vayronalar orasida” asari janr xususiyatlari	149
L.A.Masharipova	
O‘zbekimning go‘zal urf-odatları	154

TILSHUNOSLIK

M.Y.Mamajonov, Z.A.Mirzamatova	
Diplomatik munosabatlar ramz va turlarining tasniflari	158
Z.Sh.Pazilova	
O‘zbek va nemis tillarida to‘y bilan bog‘liq leksik birliklar	163
M.Y.Xusaynova	
O‘zbek va ingliz tillarida paxta leksemasining lingvomadaniyatda aks etishi	168
M.M.Mamajanova	
Ingliz tili grammatikasining retseptiv ko‘nikmalarini o‘rgatish	172
N.A.Xoshimova, M.R.Nematjonova	
Tarjimada realiyalar masalasi	176
X.M.Maripova	
Frazeologik birliklarning lingvokulturologiya bilan bog‘liqligi	179
N.A.Mansurova	
Tilshunoslikda terminologiya masalalari	183
M.R.Komilova	
O‘zbek tilshunosligida o‘zlashma leksemalarning o‘rganilishi tarixi.....	187
J.X.Djamolov	
O‘zbek tilining davlat tili maqomiga erishish jarayoni	192
Sh.T.Yusupova	
Lingvistik interferensiya hodisasining mohiyati xususida	197
M.O.Batirxanova	
Somatik frazeologik birliklar tadqiqida “Madaniy kodlar”	201
G.X.Saydullayeva, O.P.Uralova	
“TikTok” ijtimoiy tarmoq izohlarida xorijiy so‘zlarning izohlarda ishlatilishi.....	203
M.M.Nurmatova, M.O.Oripova	
Nutqiy etiketni shakllantirishda madaniyat va ijtimoiy omillarning o‘rni.....	206

MATEMATIKA

A.K.Yusupova, B.Qurbonov	
Ba‘zi biologik jarayonlarni differensial tenglamalar yordamida o‘rganish	209
O‘.U.Ismailov	
Atoqli otlar nazariyasi va semantikasi.....	214

FIZIKA– TEXNIKA

E.X.Bozorov, M.A.Abdullayeva	
Oliy ta‘lim muassasalarida “radiatsiya xavfsizligi” fanini o‘qitishda interfaol metoddan foydalanish	218

FARZONA XO'JANDIY SHE'RLARIDA MOTAM MAROSIMINING BADIY IFODASI

БОЗТОБИ БАДЕИИ МАРОСИМИ МОТАМ ДАР АШЪОРИ ФАРЗОНАИ ХУЧАНДИ

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОТРАЖЕНИЕ ТРАУРНОГО ОБРЯДА В СТИХАХ ФАРЗОНЫ ХУДЖАНДИ

ARTISTIC REFLECTION OF THE MOURNING CEREMONY IN THE POEMS OF FARZANA KHUJANDI

Мирзоев Масуджон Кимасанович¹¹Мирзоев Масуджон Кимасанович

- муаллими кафедраи забоншиносии Донишгоҳи давлатии Фарғона, унвончӯ

Annotatsiya

Mazkur maqolada Tojikiston xalq shoiri Farzonai Xo'jandiy she'rlarida motam marosimining badiiy aks etish xususiyatlari tadqiq qilinadi. Shoiraning motam marosimi udumlarini ifodalovchi so'z, atama va iboralarni shoirona san'at va mahorat ila yangicha talqin etganligini o'rganish asosiy maqsad etib belgilandi.

Аннотатсия

Дар ин мақола вижагиҳои бозтоби бадеии маросими мотам, дар ашъори Шоири халқии Тоҷикистон Фарзонаи Хучандӣ мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифтааст. Таъйин ва таъкиди шеваҳои ба худ хос, хунари маънӣ ва муҳокотофаринӣ дар заминаи вожаҳои вижа ва аносирӣ маросими мардумӣ ва бардоштҳои шоиронаи ӯ ҳадафи асосӣ қарор дода шуд.

Аннотация

В данной статье исследуются особенности художественного отражения траурного обряда в стихах народного поэта Таджикистана Фарзонаи Худжанди. Основная цель состояла в том, чтобы определить и подчеркнуть её уникальный стиль, особенности поэтических выражений на почве художественного отражения народных ритуалов.

Abstract

This article will discuss the features of artistic reflection on mourning ceremonies in the poems of the People's poet of Tajikistan, Farzonai Khujandi. The main purpose of the research was to study the poet's new interpretation of the words, terms, and phrases with poetic art and skill, which express elements of the mourning ceremony.

Kalit so'zlar: xalq madaniyati, motam, tayoqqa suyanish, azo, janoza, badeiy obraz va...

Вожаҳои калидӣ: фарҳанги мардумӣ, сӯғворӣ, марсия, така ба асо, азо, чанозакашонӣ, заминаи образи бадеӣ ва...

Ключевые слова: народная культура, траур, опирание на палку, похороны, художественный образ и.

Key words: folk culture, mourning, leaning on a stick, funeral, artistic image and...

САРСУХАН

Марсимҳои мардумӣ ва ҷашну идҳо ҳамзамон бо таърихи ташаккул ва тақомулҳои ҷомеаи мутамаддин падидаи омада, “дар натиҷаи табодули ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва маданӣ расму оин ва анъанаҳо низ тағйир ёфтаанд[1.65]. Халқи тоҷик, ки аз қадимтарин миллати мутамаддини дунёст, кохи фарҳанги маънавии ҳешро бо маъниофариву зебоишиносӣ ва ташкилу ташаккули зеботарин маросимҳо, урфу одатҳо, ҷашну идҳо оростааст. Аз ин ҷост, ки дар адабиёти шифоӣ ва хаттии халқи тоҷик инъикоси маросимҳои мардумӣ ва ҷашну идҳои пешин таърихи зиёда аз ҳазорсола дорад. Ва имрӯз ҳам фарҳанги мардумӣ, аз ҷумла ҷузъиёти маросимҳои тую мотам, ҷашну идҳо барои аҳли қалам ба сифати манбаи илҳом, заминаи тасвир, ангеаи тахайюл ва андешаи шоирона хидмат мекунад.

Дар ашъори Шоири халқии Тоҷикистон Фарзонаи Хучандӣ бозтоби маросимҳои мардумӣ, ки дар адабиёти мо собиқаи беш аз ҳазорсола дорад, чӣ гуна сурат гирифта ва чӣ арзиши ғоявӣ бадеӣ доранд? Ҳадафи шоир аз зикр ё тасвири ҷузъе аз урфу одат, вожаҳои вижаи маросимҳои мардумӣ чист? Тасмим гирифтани, ки дар ин мақола бозтоби бадеии яке аз унсурҳои побарҷои фарҳанги мардумӣ - маросими мотам дар ашъори Шоири халқии Тоҷикистон Фарзонаи Хучандӣ мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор диҳем.

Зимни таҳқиқи мавзӯи мақола баъзе дубайтиву рубоиёти халқӣ, марсияву сўгномаҳои устод Рӯдакӣ ва устод Лоиқро низ мавриди омӯзиш қарор додем, то вижагии бозтоби маросими мотамро дар ашъори Фарзона мушаххас карда тавонем ва ба ин васила кӯшише рафта дар инъикоси идомаи анъанаҳои судманди адабӣ, навоариҳои эҷодӣ, пайванди асрҳову наслҳо.

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТҲО ВА УСЛУБҲО

Маросими мотам ва дафни халқҳои ориёнаҷод решаҳои амиқи торихӣ, этникӣ ва динӣ доранд. Онгуна, ки муаллифи мақолаи “Бозтоби расму одатҳои азодорӣ дар афсонаҳои халқӣ” А. Абдуллоев таъкид мекунад: “Маросими мотам нисбат ба дигар маросимҳои оилавӣ хеле устувор буда, бисёр тасаввурот ва расму оинҳои қадимаро дар таркиби худ ҷой дода, онҳоро бо тағйиротҳои каму беш то замони мо оварда расонидааст [2.166]. Бино ба хулосаи муҳаққиқон, тасвири маросими мотам дар адабиёти шифоӣ ва хаттии тоҷик агарчи камтар ба назар мерасад, аммо ба сифати як ҷузъи дерин ва порбарҷои фарҳанги мардумӣ ва исломӣ ба рушди эҷодӣ даҳанакии халқ ва адабиёти бадеӣ ҳамчун замина хидмат кардааст [1.78]. Дар маросими мотам худро азоб дода гиристан, рӯйканию мӯйканию кардан аз қадим маъмул будааст [2.169]. Тасвири шоиронаи ҳамин манзара дар байти зерини устод Рӯдакӣ низ ба назар мерасад, ки далели рӯшани қадимияти ин одат аст:

Зану духтар-ш гашта мӯякунон,

Рух карда ба нохунон шудгор [3.15].

Одамшӯро Рӯдакӣ агар дар байти фавқ одатро аз маросими мотам хеле шоирона тасвир карда бошад, дар абёти зер расми либоси сиёҳ пӯшидани азодоронро ба сифати заминаи тасвир ба қор гирифтааст:

Ман мӯйи хешро на аз он мекунам сиёҳ,

То боз навҷавон шаваму нав кунам гуноҳ.

Чун ҷомаҳо ба вақти мусибат сияҳ кунанд,

Ман мӯй аз мусибати пирӣ кунам сиёҳ. (3.15).

Мутолиаи ашъори Фарзона касро ба хулосае меорад, ки барои ӯ мавзӯи ба шеър бегонаву ночаспон вучуд надорад. Дарки амиқи хосият ва моҳияти ашё, воқеаҳо, ҷузъиёти зоҳиран назарногири ҳаёти иҷтимоӣ, андешаи густарда ва тахайюлотӣ рангин, диди дарунбини шоирона имконият медиҳанд, ки дар заминаи аносир ва вожаҳои вижаи фарҳанги мардумӣ низ ба хонанда ташбеҳу тавсифу истиораҳои бесобиқа, тасвирҳои тозаву муассир ва андешаҳои мунаввар ва натиҷагирҳои орифоноро тақдим кунад. Аз ин ҷост, ки ашъори Фарзонаи Хучандӣ эътибори суҳаншиносону муҳаққиқони каломӣ бадеъро низ беш аз пеш ҷалб мекунад.

Тибқи маълумоте, ки дар “Осорномаи Фарзона” ироа шудааст, шумораи умумии хабару гузоришҳо, мақолаву таҳқиқот дар бораи Фарзона ва ишораву истинод ба осори ӯ 361 ададро ташкил мекунад [4.135-163]. Адибони номвари тоҷик Сотим Улуғзода, Мӯъмин Қаноат, Лоиқ Шерали, Бозор Собир, Гулрухсор Сафиева, Қутбӣ Киrom, Аскар Ҳаким, Камол Насрулло, Доро Наҷот, Неъмат Оташ ва дигар олимони маъруфи тоҷикистониву хориҷӣ, аз ҷумла Атоҳон Сайфуллоев, Абдунабӣ Сатторзода, Усмонҷон Ғаффоров, Муваҳҳадӣ, Алӣ Асғари Шеърдӯст, Матлубаи Мирзоюнус, Ориёнфар, Субҳони Аъзамзод, Ноили Дастгир, Нуралӣ Нурзод ва дигарон доир ба паҳлӯҳои гуногуни осори Фарзона андешаҳои арзишманд баён кардаанд. Роҷеъ ба шеъри Фарзона аҳли таҳқиқи ватаниву хориҷӣ, аз ҷумла Сарфароз Юнусов, Тайиба Бобоева, Зоҳид Қурғонов, Дилшодаи Фарҳодзод, Парвонаи Барарпур, Суҳайло Ҳусейнӣ ва дигарон рисолаи илмӣ навиштаанд. То ҷое ки огоҳ шудем, бозтоби фарҳанги мардумӣ, хосатан Наврӯз дар ашъори Фарзона аз ҷониби олимони маъруф, профессор Матлубаи Мирзоюнус [5.298-299], муҳаққиқ Суҳайло Ҳусейнӣ (“Наврӯз дар шеъри Фарзонаи Хучандӣ шоири Фарорудон”) [4.137] таҳқиқ шудааст.

НАТИҶАҲО ВА МУҲОКИМА

Устод Абдунабӣ Сатторзода - суҳаншиноси маъруф таъкид кардаанд, ки “Адабиёт бидуни ҷустуҷӯйҳо, ковишҳову санҷишҳову озмоишҳо намешавад ва бояд чунин бошад, лекин ҳамзамон фаромӯш набояд кард, ки адабиёти мондагор, шеъри мондагор шеърест, ки зиндагиро, тавре ки ҳаст ва ё бо ҳарфу ҳиҷоӣ ба он муносиб бозтоб медиҳад” [3.178]. Метавон гуфт, ки Фарзона шоири содиқ ба анъанаҳо ва ҳамзамон эҷодқори навоару

ADABIYOTSHUNOSLIK

навпардоз ҳам ҳаст. Чи дар ашъори суннатӣ ва чи замониаш тасвиروفаринӣ, мазмунсозӣ, моҳиятбинӣ, таҳаюл, тафаккур, вожаву ибораву таркибсозихоӣ мухтас ба худаш, ба фард, фаровон ба назар мерасанд. Хоссатан дар нисбат додани сифати чизҳои маъмулӣ ба чизҳои ғайримаъмулӣ, яъне офаридани тавсифҳои обнарасидаву ҳайратангез маҳорати тамом дорад ва воқеиятро бо тахайюлоту тафаккури бадеӣ ба таври табиӣ, диданиву тасаввуршаванда ва бовар карданиву пазируфтани мепайвандад. Ин вижагии шеъри шоир дар баҳарбардориҳои эҷодкоронаи ӯ аз аносир ва вожаҳои маросими мотам низ ба назар мерасад:

Нашав уммедро чанозакашон, [6.346]

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” чаноза чунин шарҳ дода шудааст:

1. мурда, ҷасади мурда.

2. тобут бо ҷасади мурда [7.584].

Муаллиф гуфтанист, ки ноумед нашав, умеду орзуру накуш. Ин гапи нав нест. Шоирӣ навпардозу навгарои мо бо истифода аз як рӯки маросими мотам - чанозакашонӣ (маъмулан мардуми мо тобутро аз хонаи мотамзада то қабристон даст ба даст мебаранд) ба ин гапи кӯҳна на танҳо навӣ, балки ғояти образнокӣ ва таъсиргузори бахшида, таносуби муҳками лафзу маъниро таъмин кардааст. Байни мурда ва ноумед ҳамгунагӣ, робитаи мантиқӣ ҳаст. Чанозакашонии маҷозӣ заминаи воқеӣ дорад. Аслан, одамро ноумедӣ мекушад ва Фарзона одамро аз ноумедӣ, марги равонӣ раҳой бахшиданист ва мегӯяд:

Нав ба нав, нав ба нав таманно кун. [6.346]

Мотамдорон барои бардоштани бори сангини андӯх аз асо мадад мецоҳанд. Яъне ба даст асо гирифтани азодорон аз одатҳои маъмулист. Меҳру меҳрубонӣ, шамъвор сӯхтану ба дигарон рӯшанӣ бахшидан ҷавҳари шахсу шеъри Фарзонаро ташкил мекунад. Шоир бо истифода аз расми ба асо таъя кардани азодорон ҳамин дарунмоёи андешаву эҳсосашро сода, самимӣ ва нотакрор ифода кардааст:

Ғами гарони мардумони сӯгворро

Расидаам, ки чун асо ба дӯши худ кашам [8.303]

“Ёдномаи тифлӣ”-и муаллиф низ сӯгномаи пандомӯзест, ки шоир ба ёди мутахҳару мунаввари падар бахшидааст, ки дар он низ “ба асо таъя кардан” табиияту тозагӣ ва дар айни ҳол, бадеъияти баланди тасвириро таъмин намудааст:

Падарам рафт.

Боғи азогирифта, ки анбӯҳи аноронаш

Дар таъяи душоха – асо ба даст

Сархам ситодаанд [8.411].

Шохи дарахти пурмева ҳамеша ҳам аст ва барои нашикастанаш шохи пурборро ба он асо (душоха) мегузоранд. Сониян, чаро шоир маҳз “анбӯҳи анорон” мегӯяд, ки аз серистеъмолтарин таркибот дар ашъори ӯст. Ба фикри мо, ин ҷо маҷоз ё ташбеҳи пӯшида ҳаст, ки таносуб ва барҷастагии тасвириро ба ҳадди камол расонидааст. Содатар гӯем, даруни анор сурх аст, мисли дилу чигари хуншудаи азодорон.

Пеш аз марг ба аҳли хонавода меросро тақсим намудаву васият кардан аз одати дерин ва ҳанӯз побарҷои мардумист. Ин одат ҳам либоси рамз ба бар карда, онгуна ки ба сабки Фарзона хос аст, бори гарантари маънӣ мекашад:

Рафтанд бевасияту бемерос

Рӯзони бесаодати баҳманмоҳ [8.485].

Мурдашӯй ҳам як унсури маросими дафн аст. Шоир рисолати ба зиндагӣ омаданаширо бо истифода аз санъати тазод хеле муассир ва пандомӯз ташреҳ медиҳад:

Зиндагиро шустаму оҳар задам,

Бар хилофи мурдашӯён омадам [9.329].

Дар байти зер либоси сиёҳи азодорон ба сифати заминаи ташбеҳ истифода шудааст:

Қалъаи ӯ офарида тобад аз дур,

Чун қабӯҳои азодорон сияҳфом [8.85].

Ин байтро аз шеъри “Видои Темурмалик”, ки яке аз муассиртарин сӯгнома дар таърихи пурфоҷеаи тоҷикон аст, иқтибос овардем. Барҷастагӣ ва арзиши баланди бадеии ташбеҳи дар байти болоӣ ба кор рафтаре баъди пурра хондани шеър дарк кардан метавон.

Қалами шоир дуди дарду аламҳои чигарсӯзи Темурмалик - тоҷики **андар марзи худ бехонумоншударо** ба фалаки тасвир мепечад. Дигар **Хучандаш ҳамчунон ёрест, ки ағёре рабуда... Айшгоҳи ваҳшиёни бемакон аст**" [8. 85]. Қалъаи Темурмалик дар мотами фарзандони ғурамаргаш либоси сиёҳ ба бар кардааст, азодор аст.

Агар байтҳои ба кӯтоҳии умри инсон ишорашудаи шоиронро ҷамъ орем, шояд чандин чилд китоб шавад. Яъне мавзӯи кӯҳнаи кӯҳна аст. Фарзона бо истифода аз лавҳи ёдгорӣ, ки рӯи қабрҳо мегузоранд, ҳамин мавзӯи андҳазорсоларо тозагиву таровати, ба қавли худаш, нини бахшидааст:

**Ҳеч медонӣ, ки оё фурсати бисёр ҳам нест
То мунаввар гаштани номи ману ту
Рӯи лавҳи ёдгорӣ**[9.362-202]

ХУЛОСА

Рӯҳи қаҳрамонҳои лирикии ашъори Фарзона заъиф нестанд, аз зарбаи ҳалокатовари фоҷеаҳо фалаҷ намешаванд ва ҳеч гоҳ зулматро ба нур, яъсро ба умед, шикоятро бар шукр, маргро бар зиндагӣ тарҷеҳ намедиханд. Ба байти зер таваҷҷӯҳ фармоед:

**Сад бор ҳам навиштам гар сугномаи ишқ,
Ин сугномаҳоро бишнос идомаи ишқ**[6.345].

Шикастарӯҳиву навмедӣ ва бечоранолӣ ба ашъори Фарзона бегона аст. Фарзона аз аносир, мушахасан одат ва вожаҳои маросими мотам аз қабилӣ **ҷанозакашон**, **"ба асо такя кардан"**, **қабҳои азодорон**, **мурдашӯ**, **лавҳи ёдгорӣ** ба сифати заминаи тасвир, андеша, тахайюл ва натиҷабардориҳои шоирона ва орифона истифода кардааст. Дар ашъори ӯ маросими мотам ба сифати объекти тасвир ба назар намерасад.

Эҳсоси тахайюли шоир ҳар қадар авҷраву парниёни бошад, тафаккури мантиқиаш ҳам ҳамон қадар муҳкаму сангин аст. Андаррасидан ба моҳияти ашъ ва ба шеваи ба худ хос аз берун ба дарун рафтан, байни вақеъият ва тахайюлот бадеӣ риштаҳои абрешимӣ ва ногусастани таносубро танидан аз вижагии ҳавасангез ва шоёни таҳсини нигоҳи шоиронаи Фарзона аст.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТҶО

1. Воҳид Асрорӣ ва Раҷаб Амонов: -Эҷодиёти даҳанакии халқи тоҷик. Душанбе, Маориф. 1980. (Vahid Asrori and Rajab Amonov: Oral creativity of the Tajik people. Dushanbe, Education. 1980)
2. Аҳбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои забоншиносӣ. № 4, 2015 (News of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Department of Linguistic Sciences. No. 4, 2015)
3. Абдунабӣ Сатторзода: - Аз Рӯдакӣ то Лоик. Душанбе, Адиб, 2013. (Abdunabi Sattorzoda: - From Rudaki to Loik. Dushanbe, Adib, 2013).
4. Матлубаи Мирзоюнус: - Осорномаи Фарзона. Хучанд. ҶММ Хуросон, 2021. (Matluba Mirzoyunus: - The work of Farzona. Khujand. JMM Khorasan, 2021).
5. Матлубаи Мирзоюнус: - Адабиёти миллӣ ва муколамаи фарҳанго. Хучанд, Ношир, 2015. (Matlubai Mirzoyunus: - National literature and dialogue of cultures. Khujand, Publisher, 2015).
6. Фарзона: - Мӯҳри гули мино. Хучанд. Ношир, 2006. (Farzona: - Mina flower seal. Khuchand. Publisher, 2006).
7. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. (Зери таҳрири Сайфиддин Назарзода), Душанбе, Шучоён, ҷилди 1, 2008. (Interpretation culture of the Tajik language. (Edited by Sayfiddin Nazarzoda), Dushanbe, Shuchoyan, volume 1, 2008).
8. Фарзона: - Ҳама гул, ҳама тарона. Хучанд. Хуросон-медиа, ҷилди 1, 2014. (Farzona: All flowers, all songs. Khujand. Khorasan-media, volume 1, 2014).
9. Фарзона: - Ҳама гул, ҳама тарона. Хучанд. Хуросон-медиа, ҷилди 2, 2014. (Farzona: All flowers, all songs. Khujand. Khorasan-media, volume 2, 2014).
10. Фарзона: - Паёми ниёкон. Техрон, интишороти Садо ва симои Ҷумҳурии Исломии Эрон, 1375. (Farzona: - The message of ancestors. Tehran, published by Sado and the image of the Islamic Republic of Iran, 1375).
11. Фарзона: - Найсон. Хучанд, Хуросон, 2019. (Farzona: - Naison. Khujand, Khorasan, 2019).
12. Матлубаи Мирзоюнус: - Шарҳи шаст шеърӣ Фарзона. Хучанд. Ношир, 2019. (Matluba Mirzoyunus: - Commentary on sixty poems of Farzona. Khujand. Publisher, 2019).
13. Рӯҳуламинӣ Маҳмуд. Ойинҳо ва чашнҳои куҳан дар Ирони имрӯз. Техрон, интишороти Садо ва симои Ҷумҳурии Исломии Эрон, ҷопи аввал, 1376. (Rohulamini Mahmud. Ancient rites and festivals in today's Iran. Tehran, published by Sado and the image of the Islamic Republic of Iran, first edition, 1376).
14. Нурзода Низом: - Ҷойгоҳи адабиёти тоҷикӣ дар фарҳанги миллӣ. //Маҷаллаи академии илмию оммавӣ "Илм ва Ҷомеа", № 3 (16), 2019. (Nurzoda Nizam: - The place of Tajik literature in national culture. // Scientific and public academic magazine "Science and Society", No. 3 (16), 2019).